

V úvode práce je zhodnotený celkový ekonomický rast a štrukturálne zmeny, ďalej rôzne faktory, ktoré vplyvajú na štátne zásahy do poľnohospodárstva, napríklad korupcia, štátna podpora sektorov ekonomiky iných než agrárny a zmeny menových kurzov. Po zhodnotení vývojových tendencií v regióne sú predstavené politicko-ekonomické tlaky a sily, ktoré môžu ovplyvniť výber nástrojov hospodárskej politiky a mieru štátnych zásahov. V tejto súvislosti sa vysvetľuje napríklad štátny monopol na výrobu bavlny v Uzbekistane, kde príjmy z vývozných daní predstavujú významný podiel štátneho rozpočtu. Ďalším príkladom je pestovanie tabaku v Bulharsku, kde štát odoláva privatizácií, vzhľadom na veľký vplyv tureckej menšiny v danom sektore. Zaujímavý je aj dopad politických zmien a reforiem, nedostatočne rozvinutého ľudského kapitálu, medzinárodných zmlúv a inštitúcií (WTO), ako aj regionálne obchodných zoskupení (CEFTA, Baltická oblasť voľného obchodu, Eurázijské ekonomické spoločenstvo).

Za posledné dve desaťročia došlo v regióne Východnej Európy a SNŠ k významnému zníženiu pokrivenia trhu dôsledkom štátnych zásahov do poľnohospodárstva, naďalej však pretrvávajú priestor pre zlepšenie. Mimoriadnu pozornosť treba venovať oblasti súťaživosti a dekartelizácie politiky, ako aj vývoju výmenných kurzov. Jedným z odporúčaní je nutnosť paradigmatického posunu od politiky sústredenej najmä na „množstvo a splnenie minimálneho štandardu“ ku politike zameranej na „kvalitu a vysoký štandard“. Svetová banka môže zohrať kľúčovú úlohu v oblastiach politickej analýzy a zefektívnenia infraštruktúry a inštitúcií.

Záver knihy sú blízke normatívnemu rámcu Svetovej banky, čo možno považovať za základnú výčitku voči objektivite publikácie. Sprievodným javom systematizácie, o ktorú sa kolektív autorov usiloval, je simplifikácia a generalizácia. Ilustratívnym príkladom tohto tvrdenia je najmä spojená analýza hospodárskej transformácie nových štátoch EÚ, kde sa neuplatňuje prístup prezentácie profilov jednotlivých krajín, čím vznikajú zásadné zovšeobecnenia. Aktuálnosť tém, o ktorých kniha pojednáva, je vítaná. Vychádza totiž v dobovom kontexte svetovej potravinovej krízy a v súvislosti s rezonujúcimi debatami o prípadnom vstupe Turecka do EÚ, prístupovými rokovaniami Ruska a Kazachstanu do WTO (a nedávnym členstvom Ukrajiny v organizácii).

Zuzana Kopajová

Eva Bosbach, ***Von Bologna nach Boston? Perspektiven und Reformansätze in der Doktorandenausbildung anhand eines Vergleichs zwischen Deutschland und den USA.*** Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2009, 182 s.

Recenzovaná kniha vznikla ako výstup projektu Stifterverband für die deutsche Wissenschaft a vyšla v zaujímavej edičnej rade venovanej aktuálnym otázkám univerzít, vydávaná na Inštitute pro výzkum vysokých škol na univerzite Martina Luthera

v Halle-Wittenbergu.¹ Otevírá ji samostatný úvodní text z pera sociologa Reinharda Kreckela o německých vysokých školách mezi pragmatickou angličtinou a americkou hegemonizací (s. 10–14). Kreckel vychází z jednoznačného přesvědčení o „konci jazykové různosti vědeckého universalismu“. Všechny evropské i asijské jazyky ztrácejí podle něho jako prostředky vědecké komunikace na významu. „Pokračující angličtina vědecké řeči se obvykle pragmaticky zdůvodňuje odkazem na požadavky svobodné a dekontextualizované mezinárodní vědecké komunikace a mobility vědců. S ohledem na ně je akceptována dokonce ztráta vlastní řeči coby nevyhnutelná cena.“ (s. 11) Kreckel, i v jiných svých textech běžně operující s řadou apriorních axiomů, následně zdůrazňuje, že nejde jen o řeč, nýbrž i o přizpůsobení vědecké výuky a výzkumu mezinárodnímu tlaku na standardizaci. Přitom je mu zřejmé, že „vysokoškolský systém hegemoniálních USA přejímá celosvětově modelovou funkci“ (s. 12). Dokonce i boloňský proces představuje podle něho pouze nezbytnou amerikanizaci (!) evropského školství.

Vlastní text pražsko-kolínsko-newyorské germanistky Evy Bosbachové začíná snad až poněkud příliš stručným shrnutím, resp. anotací problematiky. Po ní následuje krátký obecný úvod, v němž autorka zdůvodnila smysl a účel svého výzkumu, v jehož zázemí stojí úsilí německé Spolkové vědecké rady o modernizaci německého vysokého školství – již od počátku vlády socialisticko-zelené koalice roku 1998 orientované na USA jako na závazný příklad.² Trvalou praktickou vládní motivací je snaha zabránit odlivu vysoce kvalifikovaných německých doktorandů i zkušených vědců do zahraničí, zejména právě do USA.³ Cílem autorčiny práce je pak poskytnout přehlednou kritickou informaci o systémech doktorandského vzdělávání v USA a v BRD a nabídnout praktická doporučení, jaké reformy by byly v Německu zapotřebí, aby zvýšily jeho doktorandskou efektivitu.

¹ V téže ediční řadě v lipské Akademische Verlagsanstalt vyšly v posledních třech letech projektové sborníky a monografie: Peer Pasternack (ed.), *Stabilisierungsfaktoren und Innovationsagenturen. Die ostdeutschen Hochschulen und die zweite Phase des Aufbaus Ost* (Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2007), Anke Burkhardt (ed.), *Wagnis Wissenschaft. Akademische Karrierewege und das Fördersystem in Deutschland* (Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2008), Reinhard Kreckel, *Zwischen Promotion und Professur. Das wissenschaftliche Personal in Deutschland im Vergleich mit Frankreich, Großbritannien, USA, Schweden, den Niederlanden, Österreich und der Schweiz* (Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2008), Roland Bloch, *Flexible Studierende? Studienreform und studentische Praxis* (Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2009).

² Bosbachová připomíná na s. 21 „Doporučení k výchově doktorandů“ Spolkové vědecké rady z listopadu 2002, v nichž se praví: „Na základě jejich výkonnosti a atraktivity platí dnes postgraduální výchova na velkých amerických výzkumných univerzitách jako mezinárodní měřítko pro výzkumně orientovanou přípravu vědeckého dorostu. Evropské země a university se musejí měřit americkým příkladem.“

³ Autorka připomíná, že toto úsilí jde tak daleko, že z iniciativy spolkové vlády vznikl roku 2008 GAIN: German Academic International Network, společná iniciativa Humboldt-Stiftung, DAAD a DFG se všemi německými centrálními vědeckými společnostmi jako přidruženými členy. Cílem GAIN je zpětně získávat německé vědce ze zahraničí pro domácí ústavy, resp. čelit odlivu vysoce kvalifikovaných německých doktorandů a postdoců do zahraničí.

Práce je založena na vyhodnocení rozsáhlé německé i americké literatury, na vytěžení rozsáhlých (zejména amerických) socioprofesionálních výzkumů doktorandů a na rešerši dlouhé řady tematických webových stránek státních i nestátních institucí a organizací. To vše autorka ještě doplnila řízenými rozhovory s významnými osobnostmi, které působí v managementu amerických nadací a organizací zabývajících se doktorandskou tematikou. Je jen poněkud škoda, že Bosbachová své prameny, sahající do roku 2006, pouze informačně vytěžila, ale nepodrobila kritice a netázala se po jejich konceptech, hodnověrnosti a po použitých metodách. Ostatně ani ona sama nedefinovala svůj metodologický postoj. Spokojila se s vysoce informativní kompilací různorodých informací, a to aniž by kladla (a tedy také musela zodpovídat) otázky. Rozumný, věcný, o mezinárodní zkušenosti autorky snad ještě více než o výsledky předloženého výzkumu opřený tuze doporučení, ve která ústí její práce, Bosbachová vlastně již ani žádnou argumentací nepodložila.

Jádro knihy se dělí do dvou paralelních oddílů: Doktorandská výchova v USA (s. 23–80) a Doktorandská výchova v Německu (s. 81–151). Obě části jsou systematicky rozděleny do sedmi tematických podkapitol, sledujících legislativní a organizační rámec doktorandského studia, předpoklady a podmínky přijetí ke studiu, jeho financování, akreditační a evaluační garance jeho kvality a konečně doktorandskou mobilitu a mezinárodní kooperace doktorských programů. Autorka rezignovala na explicitně srovnávací pasus. Komparaci – až na třístránkové shrnutí (s. 149–51) – omezila na občasné odkazy k americké situaci v podkapitolách „německé části“ knihy. Snad nejzajímavější z nich je – jediný – komparativní graf počtu doktorátů udělených v USA a Německu, srovnávající situaci obou zemí od roku 1975 do roku 2006 (s. 84). Vyplývá z něj, že třisetmilionové USA trvale produkují ani ne dvakrát tolik (index 1,87) doktorů než osmdesátimilionová SRN.

Práci uzavírá pasus nazvaný „Závěry a perspektivy“, kde Bosbachová formulovala dvanáct věcných reformních doporučení pro zlepšení kvality a konkurenceschopnosti německého postgraduálního studia (od požadavku zachování diversity doktorandské přípravy v Německu až po důrazné připomenutí, že rozsáhlé reformy nemohou být uskutečněny bez přiměřeného navýšení státního finančního příspěvku do universitních rozpočtů). Knížka je vybavena obsáhlým seznamem literatury a elektronických zdrojů.

Kapitolu o doktorandech v USA otevírá přehled klíčových dat. USA jsou, jak poznamenává autorka, „zemí s mezinárodně na světě největší produkcí absolventů doktorandského studia“. V roce 2005/06 tu bylo uděleno 45 000 doktorátů (údajně polovina světové roční kvóty!),⁴ z toho 37 % cizincům (s. 23). Ze 4300 universit v USA jich má 417 (tedy 9,7 %) akreditaci k udělení doktorátů, 199 z nich (4,6 %) pak platí za *research university*. Polovina všech doktorátů je v USA udělována na celkem

⁴ Autorka tu vychází z údajů obsažených v práci James J. F. Forest, Philip G. Altbach, eds., *International Handbook of Higher Education. Part One: Global Themes and Contemporary Challenges* (bez místa vydání, Springer, 2006), 65–81.

42 universitách. Doktorandská příprava, navazující obvykle přímo na bakalaureát, je tu tedy extrémně koncentrována. V třisetmilionových USA dosahuje kvóta osob s doktorským titulem v populaci nad 24 let úrovně 1,3 %.

Je zajímavé, že informace o doktorandském studiu ve Spojených státech z amerických zdrojů nevyznívají nikterak skvěle: doba potřebná pro úspěšné završení doktorandského studia stoupla za posledních deset let ze 7,9 na 8,7 roku (s. 43). Hlavním důvodem jsou stoupající problémy doktorandů s financováním studia: střední zadlužení po promoci činí 21 500 dolarů na osobu. Druhým důvodem, zejména v humanitních a sociálních vědách, je vytížení většiny doktorandů jako asistentů ve výzkumu nebo výuce, a to většinou mimo tematický okruh jejich disertace. Velkým pozitivem amerického PGS naopak je, že bezmála tři čtvrtiny doktorandů jsou v pravidelném kontaktu se svými školiteli a dostává se jim (většinou) konstruktivního poradenství k disertaci (s. 59). Průměrný věk při získání doktorátu je 33 let. Roste přitom počet studentů, kteří splní všechny požadavky studia – až na ten finální: předložit disertaci. Kvóty „odpadlíků“ tu čítají 36 % u technických věd, 45 % u přírodních věd a 51 % u studentů humanitních a sociálněvědních oborů.

Podíl zahraničních doktorandů stoupl v USA od roku 1960 do roku 1999 ze 13 na 31 %, od té doby se nárůst podstatně zpomalil (s. 62). Stagnují zejména – pro ekonomiku USA mimořádně významné – kontingenty doktorandů z Indie, Číny a Koreje (roku 2006 dohromady představovali 18 % všech doktorandů amerických universit, 60 % z nich si peníze na studium přineslo z domova). Celkem 29 % cizinců se soustřeďuje na technické vědy, kde představují 68 % všech v USA dostudovavších doktorandů. Ve fyzikálních vědách je to 24 % všech cizinců s úhrnným podílem 53 % všech amerických doktorských absolventů. Úspěšnost cizinců je ve všech oborech vyšší než rodilých Američanů. Zpřísnění udílení studijních víz a postdoktorandských povolení k pobytu po roce 2001 způsobilo – jak praví americké zdroje, spolu s „neschopností vyvinout masivní domácí zásobu talentů pro postgraduální studium v přírodních a technických vědách“ – aktuální nedostatek odborných sil zejména v těchto oborech, který „nabývá podoby národní krize“ (s. 63).

Dvě třetiny zahraničních doktorandů přitom zůstávají v USA ještě deset let po získání doktorátu. Stále méně to však platí pro Asiaty a naopak stále více pro Evropany (roku 1999 jich tu zůstávala necelá polovina, dnes již tři čtvrtiny). Američtí doktorandi jsou přitom ve srovnání s evropskými daleko méně mobilní – a to přesto, že čelné americké university usilují o podstatné zvýšení podílu studentů, kteří učinili zahraniční zkušenost. Brzdou jsou opět finance. Svoji roli hraje ovšem i neznalost cizích jazyků a apriorní skepse či nedůvěra v kvalitu zahraničních universit – ta ostatně podstatně omezuje i ochotu k akademické mezinárodní kooperaci na úrovni výzkumných pracovišť.

Stále více absolventů PGS odchází do hospodářského sektoru: i s tím ovšem má americká akademická komunita trvalé problémy: podle tradičních představ by od-promovaní doktoři měli zůstávat na universitách a učit. Jejich odchod do neakademické praxe či mimo státní aparát je tak dosud namnoze považován za svého druhu

selhání profesorů, kteří své žáky nedokázali dostatečně motivovat k universitní kariéře (s. 78). Odliv státních peněz přitom vede university k větší kooperaci s průmyslem a tím i k účelové závislosti na něm (the expansion of sponsored research), která vážně ohrožuje základní výzkum jako podmínku solidní výchovy doktorandů. Váha skutečné vědecké přípravy se tak stále více posunuje do postdoc fáze – kdy ovšem již mladí vědci postrádají výhody studentského statusu a např. většinou již nemají ani zdravotní pojištění. Autorka přitom zmiňuje, že polovinu všech postdoců v USA opět představují cizinci (s. 79).

Kapitolu o německé situaci autorka otevírá připomenutím „Paktu pro výzkum a inovaci“, kterým federální vláda spolu se zemskými vládami od roku 2006 garantuje universitám i mimouniversitním výzkumným institucím pravidelný meziroční tříprocentní nárůst prostředků na výzkum a vědeckou výchovu. Roku 2008 přibyla ještě vládní „strategie internacionalizace“ německého doktorandského studia, cílicí na získání většího počtu zahraničních doktorandů i hostujících badatelů. Ze 350 německých vysokých škol jich 132 (38 %) má akreditaci k doktorandské výchově. V roce 2006 bylo v SRN obhájeno 24 287 doktorátů.⁵ Polovina z nich byla získána na celkem 20 universitách. Největší skupina doktorátů (odhlédneme-li od medicíny) byla získána v oblasti matematiky a přírodních věd (40 %). Poté následují sociální a humanitní vědy (23 %). Technických doktorátů je tak v Německu ve srovnání s USA udíleno nesrovnatelně méně.

Velkým problémem výzkumu (ale nejen výzkumu!) německého postgraduálního studia je jeho tradiční vypjatý individualismus, dosud většinou nepravidelné pedagogické zajištění, chaotická správa, chybějící ústřední statistiky a jen neurčitá celková představa o jeho stavu, problémech i silných stránkách (s. 83–84). „Ví se“ jen to, že není „na úrovni“. Bosbachová tu předložila opravdu průkopnickou práci – pokusila se o utřídění a sumarizaci dostupných (mnohdy rozporuplných či přímo kontradiktorických) informací. Problémy začínají již při pokusu o zjištění, kolik je vlastně v Německu doktorandů: jejich odhady se pro akademický rok 2006/07 pohybují mezi 50 000 a 100 000.⁶ Studijní možnosti jsou tu daleko diferencovanější než v USA – ovšem intenzita doktorandské práce a jejího odborného vedení je (až na v posledních deseti letech nově zakládané doktorandské koleje) většinou nižší. Zásadní německou odlišnost od USA představuje také minimálně formalizovaný a institucionalizovaný vstup do doktorandského studia: bez přijímacích zkoušek,

⁵ Kdyby skutečně mělo být pravda, že 45 000 doktorátů, udělených v USA, představuje polovinu celosvětové kvóty (s. 17), znamenalo by to ovšem také, že SRN obstarává další bezmála čtvrtinu doktorátů a na celý zbytek zeměkoule (včetně ostatních „starých zemí“ EU) by jich pak připadlo pouhých 26 000. V SRN je ročně obhájeno 293 doktorátů na 1 milion obyvatel. V USA činí tento poměr 146 promócí na 1 milion obyvatel.

⁶ V ČR bylo roku 2006 zapsáno v postgraduálním studiu 22 000 osob. Připadá-li tedy v SRN asi 1000 doktorandů na 1 milion obyvatel, v ČR to bylo 2200, tedy více než dvakrát tolik. Je to dobře nebo špatně? Srovnej údaje obsažené v databázi ÚIV na adrese <http://www.uiv.cz/clanek/605/1429> (B 7.1.2: 2001/02-2006/07).

v podstatě jen na základě domluvy s budoucím školitelem, který je posléze i jedním ze dvou lektorů disertace. Mezizkoušky se v Německu nekonají. Adept pouze odevzdá hotovou disertaci. Je otázkou, jak to, že za těchto okolností v Německu při obhajobě a závěrečných zkouškách neuspěje pouhých 0,3 promile (!) adeptů. Klíčovým problémem tu je (stejně jako v USA) různě zdůvodněná neschopnost sepsat disertaci. V Německu se ji nepodaří dokončit až dvěma třetinám doktorandů.

Bosbachová hodnotí vysokou diverzitu německého doktorandského studia v úhrnu pozitivně, vyslovuje se však důrazně pro průběžné a systematické vedení disertací školiteli, resp. pro soustavné ověřování pokroků práce formou publikace průvodních studií, konferenčních vystoupení, přednášek a výročních zpráv. Doba doktorandského studia se v SRN pohybuje od čtyř do šesti let: rozdílně podle oborů i podle toho, jak intenzivně vedeni jsou doktorandi a jak je (nebo není) stipendijně zajištěno jejich studium; 70 % doktorandů pracuje na universitách jako asistenti nebo v projektových týmech (a dalších několik procent si tímto způsobem alespoň přivydělává), 16 % má individuální doktorandské stipendium a 7 % je výdělečně činných mimo akademickou sféru.⁷ Novinkou jsou „promoční smlouvy“, uzavírané mezi universitami a doktorandy, v nichž se finančně zajištěný a vědecko-pedagogicky vedený doktorand právně zavazuje odevzdat disertaci do tří let (s. 123). Zhruba pětileté době tzv. „promočního studia“ odpovídá v SRN i průměrný věk při jeho ukončení: 33 let, obdobně jako v USA. Jisté zpoždění má Německo vůči USA v podílu žen mezi doktorandy (41 % vůči 45 % roku 2006) a návazně mezi vysokoškolskými pedagogy, a to přes rychlý nárůst: podíl žen mezi německými profesory vzrostl od roku 1995 do 2006 z osmi na 15 %, což je však pouhá polovina americké kvóty.

Velmi zřetelně se SRN od USA (ale i od Francie a Velké Británie) liší nižším počtem zahraničních doktorandů (po desetiletém prudkém růstu roku 2006 stále ještě jen 13 %) a zahraničních badatelů, přicházejících na německé university (51 % z nich pochází z Evropy, 26 % z Asie a jen 12 % z USA). Největší skupiny zahraničních doktorandů, studujících roku 2006 v Německu, pocházely z Číny, Indie, Ruska a Itálie. Sami vysocí představitelé německé vědy se vyjadřují v tom smyslu, že: „dobří doktorandi opouštějí Německo, dobří studenti z jiných zemí jdou do jiných zemí“ (s. 138). Hlavním konkurentem jsou opět USA, kam odchází i více než polovina německých vědců vyjíždějících na zahraniční stáže. Je to bezmála dvojnásobek počtu výjezdů směřujících do západní Evropy. Podobně je to i s meziinstitucionální a publikační kooperací.⁸ Ochota německých doktorandů k zahraniční mobilitě je ovšem mnohonásobně vyšší než jejich amerických kolegů. Zde je však nutno uvést, že

⁷ Bosbachová se tu opírá o práci Anke Gerhardt, Ulrike Briede, Christopher Mues, „Zur Situation der Doktoranden in Deutschland – Ergebnisse einer bundesweiten Doktorandenbefragung“, *Bayerisches Staatsinstitut für Hochschulforschung und Hochschulplanung: Beiträge zur Hochschulforschung* 1 (2005): 74–95.

⁸ Autorka se tu opírá o výzkumnou zprávu Jakob Edler et al., *Internationalisierung der deutschen forschungs- und Wissenschaftslandschaft* (Karlsruhe: Fraunhofer IRB Verlag, 2007). Studie für das Bundesministerium für Bildung und Forschung. Endbericht – Kurzfassung.

coby nejoblíbenější adresa pro celek (tedy i pregraduálních) vyjíždějících německých studentů vyklidily USA po roce 2001 čelní pozici a byly (prozatím trvale) odsunuty na čtvrté místo vyšším zájmem o studium v Nizozemí, Velké Británii a Rakousku.

Tzv. „promoční kvóta“, udávající podíl osob v populaci ve věku nad 24 let, dosáhnuvších doktorátu, činí v USA 1,3 %, v SRN pak 2,4 % (nejvyšší hodnotu v Evropě má Švýcarsko s 3,1 %). Také podíl absolventů pregraduálního studia, kteří posléze dosáhnou doktorátu, je v USA čtyřikrát nižší než v SRN. Daleko méně absolventů doktorandského studia než v USA – pouhých 40 % – tu naopak zůstává po doktorátu činných ve vědě a výzkumu a jejich počet se v následujících letech dále snižuje odchody mimo akademickou sféru na pouhých 20 %. „V Německu plní doktorát mezinárodně neobvyklou funkci při sebereprodukci společenských elit“, říká autorka. „Doktorát je tu vnímán spíše jako jakýsi signál talentu svého nositele a jako indikátor jeho schopnosti obecně zaujmout vedoucích pozici.“ (s. 147)

Chytrá, vysoce informovaná, inspirující knížka Evy Bosbachové vede zaujatého čtenáře k otázkám, které si autorka snad nechtěla, snad (s ohledem na zadání projektu) ani nesměla položit: V čem tedy vlastně spočívá ona (údajná) převaha, úspěch a přitažlivost amerického modelu postgraduálního studia nad německým standardem (nebo obecněji nad fungujícími evropskými modely)? Její knížka ukázala USA jako zemi extrémně koncentrovaného, elitního (ale ve svém důsledku také vyhraněně sociálně elitářského) doktorandského modelu s v podstatě nevelkou produktivitou, který není bez více než třetinového importu doktorandů (přínejmenším v technických a přírodovědných oborech, v matematice a medicíně) schopen zabezpečit dostatek kompetentních vědeckých sil pro – nesporně velice výkonný – americký výzkum a pro katedry amerických universit. Délka doktorandského studia, podíl pregraduálních studentů pokračujících k doktorátu, v podstatě ale ani doktorandská úspěšnost není navzdory institucionalizovanějšímu, školštějšímu a informačně lépe krytému systému studia lepší než v Německu. To, co doktorandy z Evropy i z Asie přitahuje do USA, tedy zřejmě není systém, podmínky ani reálné výsledky studia, nýbrž spíše „návazné“ fenomény, které nebyly ve výzkumu Evy Bosbachové přímo tematizovány.

Jako vysoce pravděpodobný předpoklad lze vytyčit, že velkou roli hraje přitažlivost skvělého vybavení a finančního zajištění zhruba tří, čtyř desítek nejvýznamnějších amerických výzkumných universit. Za druhé je třeba – spolu s autoritou – vyzdvihnout také a právě cizincům se nabízející možnost pokračovat v USA po doktorátu ve výzkumu jako postdoc, resp. tu návazně relativně snadno nalézt zajímavé a dobře placené místo v oboru. K tomu se pojí vysoká prestiž, kterou v USA, Evropě i Asii svému nositeli propůjčuje doktorát (ale i pregraduální akademický titul) získaný v USA. Poválečný, v podstatě i v komunistickém světě, natož pak v západní Evropě a jmenovitě v postnacistickém Německu po desetiletí pěstovaný a respektovaný (v řadě ohledů a oborů jistě oprávněný) mýtus Ameriky jako ráje moderní vědy dovolil „americké vědě“ vypracovat řadu sebestoprvujících a sebeudržovacích mechanismů. Sem lze zahrnout celou řadu aspektů od prosazení angličti-

ny jako dominantní vědecké řeči, přes celosvětovou akceptaci amerických citačních systémů, kariérní význam publikací uskutečněných v USA až po „ritualizovanou roli“ amerických vědců účastnících se i čistě evropských projektů.

Evropské „zmasovění“ vysokoškolského včetně doktorského studia od konce 60. let a následující platové i společensko prestižní znehodnocení dosažených doktorátů (i profesur), plošné rozmělnění finanční podpory špičkovým výzkumným pracovištím, resp. svého druhu „zglajchšaltování“ vysokých škol bez ohledu na jejich kvalitu, odbornou tradici a vědecký věhlas a konkrétně v Německu pokles reálných šancí vědeckého dorostu zajistit si doktorátem perspektivní výzkumné místo, to jsou snad hlavní praktické příčiny „fascinace Amerikou“ a odlivu nejlepších evropských mozků především nehumanitních oborů do elitních „akademických rájů“ za oceánem.

Poslední desetiletí je však svědkem amerického odchodu z míst na výsluní v celé řadě oblastí: ze světové exportní jedničky se stalo číslo 4 a na trůně se po léta drží právě Německo (ohrožované ovšem Čínou). Asijské velmoci začínají intenzivně lákat „své“ badatelské špičky z ciziny domů a také nadané vědecké mládeži nabízejí stále lepší podmínky na domácích univerzitách a ústavech. Finanční a hospodářská krize ukázala od roku 2007 problematičnost ekonomických struktur a namnoze dokonce zastaralost hospodářského potenciálu USA. O krizi amerického školství od základních škol až po university hovoří opakovaně i presidenti USA – a pokoušejí se je zreformovat je a revitalizovat (v některých ohledech dokonce s odkazy na úspěchy Evropy).⁹ Je tedy otázkou, zda má slepá fascinace Amerikou zůstat leitmotivem evropské snahy o (nutné!) reformy evropských universit a evropských studijních systémů, postgraduálního studia zvláště. Nejde totiž zdaleka jen o problematickou nosnost amerického studijního modelu. Daleko spíše by měla být tematizována role

⁹ Srovnej nejnovější (duben 2009) z výzkumných zpráv prestižního washingtonského Institute for Higher Education Policy: Clifford Adelman, *The Bologna Process for U.S. Eyes: Re-learning Higher Education in the Age of Convergence*, <http://www.ihep.org/assets/files/EYESFINAL.pdf>. Adelman tu za klíčový problém amerického akademického školství deklaruje vysoce rozdílnou úroveň jednotlivých kolejí a universit, jakož i absenci standardních pravidel pro přechod studenta z jedné university na druhou. Nedostatek amerických zájemců o postgraduální studium vysvětluje právě velkými problémy s byrokratickými překážkami při přechodu z bakalářského do doktorandského studia. Jako významnou inspiraci vidí Adelman v tomto kontextu hlavní cíl boloňského procesu: harmonizaci (tedy rozhodně nikoliv „zglajchšaltování“) jasně konkretizovaných učebních cílů a studijních výstupů na celém kontinentu. Aplikace těchto principů na severoamerické akademické prostředí se v letošním roce zkouší ve třech státech USA v rámci projektu *Tuning USA*. Motivací k těmto snahám jsou náznaky zeslabení přílivu evropských doktorandů do USA a dokonce obavy o zesílené přetahování nejlepších mladých amerických vědců do Evropy. Tyto obavy nejsou z evropského hlediska snadno pochopitelné, protože v Německu i v některých dalších státech EU platí universitní reformy, (neprávem) spojované s boloňským procesem, za ztroskotavší a za důvod aktuální těžké krize (přinejmenším německých) universit. Srovnej vůči kritikům „Bologny“ věcně kritický příspěvek lipského sociologa: Georg Vobruba, „Wie weiter mit Bologna?“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 3. června 2009.

vědecké přípravy a také postavení mladé graduované inteligence v té či oné společnosti. Jde do velké míry o hodnoty, cíle a funkce, které ta která společnost spojuje s vyšším universitním vzděláním, akademickým výzkumem a s „nepraktickým společenstvím“ vědců.

Jiří Pešek

Miroslav Novák, ***Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století.*** Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2007, 216 s.

Autor recenzované publikace – profesor politologie na Universitě Karlově v Praze Miroslav Novák – bezpochyby patří k největším znalcům francouzské politologie a sociologie u nás. Byl k tomu ostatně už jaksí předurčen svým studiem a později i působením ve francouzsky mluvících regionech Švýcarska (Lausanne a Ženeva) před listopadem 1989. V popředí jeho zájmu o (nejen) francouzské společenské vědy pak vždy stál jeden z nejvýznamnějších teoretiků politiky 20. století, Raymond Aron. Novákův zájem o Arona se již dříve projevovat „drobnějšími“ texty a také editorskou činností. Z novějších publikačních počinů jmenujme alespoň jeho editorství monotematického bloku studií o Aronovi, který byl uveřejněn v Sociologickém časopise č. 5/2005. Novákovu knihu o Raymondovi Aronovi z prosince 2007 (opravený dotisk prvního vydání vyšel koncem roku 2008) pak tedy můžeme chápat jako jakési vyvrcholení jeho zájmu o tohoto pozoruhodného a z mnoha hledisek výjimečného představitele moderních společenských věd.

Novákův vztah k Aronovi se neomezuje na „pouhou“ znalost jeho díla. Je dán rovněž tím, že sám Novák je Aronem metodologicky a teoreticky inspirován a ovlivněn a že jeho vlastní dílo je beze vší pochybnosti „aronovské“. Vzpomeňme v této souvislosti alespoň jeho české knižní tituly *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia* (Praha: Sociologické nakladatelství, 1997), na jehož „aronovskou“ podstatu v předmluvě k této knize upozornil Václav Bělohradský (s. 9), nebo *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země* (Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2001).

Vraťme se však k recenzované publikaci. Miroslav Novák ve své knize neanalyzuje „celého“ Arona, nýbrž v souladu se svým odborným zaměřením se věnuje především sociologické a politologické rovině Aronova díla. Dalším oblastem Aronova zájmu, hlavně filosofii dějin a teorii mezinárodních vztahů, je zde věnováno méně pozornosti, ačkoliv tyto otázky nejsou kvůli zohlednění komplexnosti Aronova politického myšlení ponechány stranou.

Knih je rozdělena do tří základních částí. První část nese název *Industriální společnost*, druhá část se nazývá *Ideologie a totalitarismus* a třetí část je nazvaná *Aro-*